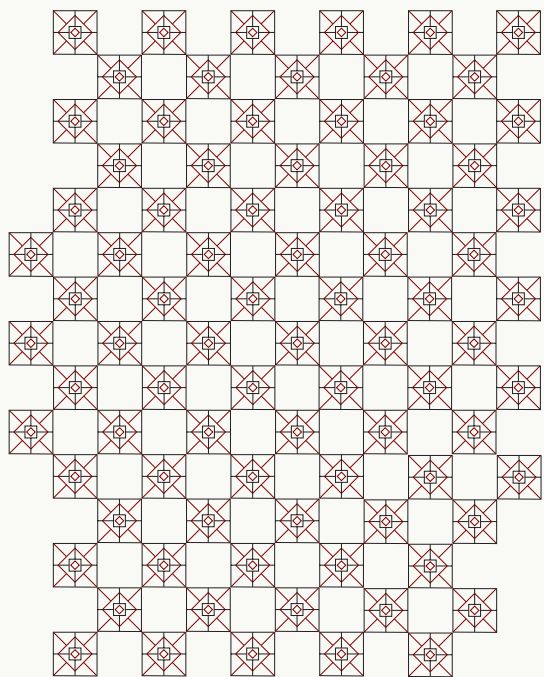

Retro **SPEKTIVE**

*Znanstvena revija za
zgodovinske in
sorodna področja*

V/2-3

Retro **SPEKTIVE**

*Znanstvena revija za
zgodovinske in
sorodna področja*

Glasilo Združenja za promocijo kulturne dediščine,
raziskav in novih tehnologij – Retrospektive

Mednarodni uredniški odbor: dr. Peter Mikša (SI) (odgovorni urednik),
dr. Kornelija Ajlec (SI) (glavna urednica),
dr. Maja Vehar (SI) (tehnična urednica),
Žiga Smolič (SI) (tehnični urednik),
dr. Bojan Balkovec (SI),
dr. Matija Zorn (SI),
dr. Petra Testen (SI),
dr. Božo Repe (SI),
dr. Yoshitome Kota (JP),
dr. Sanja Petrović Todosijević (SRB),
dr. Slobodan Marković (SRB),
dr. Ivan Laković (MNE).

Strokovna sodelavka: mag. Ana Marija Lamut

Za znanstveno vsebino tekstov in točnost podatkov odgovarjajo avtorji. Prav tako morajo poskrbeti za avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira. Redakcija tega zvezka je bila zaključena 15. novembra 2022.

Prevodi: Furocat
Lektura: dr. Maja Vehar
Naslovnica: Tjaša Krivec
Oblikovanje in oprema: Jure Stušek
Prelom in tisk: PODOBA d.o.o., Celjska cesta 7, SI-3250 Rogaška Slatina
Naklada: 100 izvodov

Cena izvoda: 15 €
Letna naročnina: 25 €

Izdaja: Združenje za promocijo kulturne
dediščine, raziskav in novih
tehnologij – Retrospektive
Slovenska cesta 9b, SI-1000 Ljubljana, Slovenija

info@retrospektive-journal.org
www.retrospektive-journal.org

ISSN: 2630-3426 (tiskana izdaja)
2670-4013 (spletna izdaja)

Kazalo vsebine

Razprave 7

Jugoslovanski pogled na Združeno arabsko republiko v letu 1961 9

Žiga Smolič

Vojaški spomeniki prve svetovne vojne na območju soške fronte kot odraz nacionalizma 81

Sara Kobal

Slovenske alpinistke nad 7000 m 101

Julija Šuligoj

Okupacijska meja med Nemčijo in Italijo na območju Litije 169

Lea Meserko

Rapalska meja in njen vpliv na zgodovinski prostorski razvoj okolice: primer Žirovske kotline 199

Peter Mikša, Alenka Fikfak, Janez P. Grom

Nove tehnologije 227

Uporaba filma za interpretacijo zgodovinskih vsebin v sklopu muzejske
ponudbe 229

Nejc Kavka

Ocene in poročila 249

In memoriam: 251

Latinka Perović (1933-2022) 251

Božo Repe

Kontakti avtorjev 266

UDK: 341.324(497.4Litija)"1941/1945"

Okupacijska meja med Nemčijo in Italijo na območju Litije

**Occupation border between Germany and Italy in the
Litija region**

Lea Meserko

169

IZVLEČEK

V članku so predstavljeni glavni izsledki magistrskega dela, nastalega pod mentorstvom izr. prof. dr. Bojana Balkovca. V prvem delu naloge sem se ukvarjala z okupacijsko mejo na območju Litije, v drugem pa sem se posvetila okupaciji na območju Gabrovke. Želela sem raziskati, kaj se je na tem območju dogajalo, ko so si slovensko ozemlje razdelili štirje okupatorji, kakšen je bil odnos okupatorjev do civilnega prebivalstva in kakšne posledice je prinesla okupacija. Litijsko območje je pripadlo nemškemu okupatorju, gabrovško pa italijanskemu, zato sem predstavila dogajanje tako pod enim kot drugim okupacijskim sistemom. V zadnjem delu pa sem se posvetila fizičnim ostankom okupacije in spominom domačinov, ki dajejo celotnemu dogajanju še dodatno globino.

Ključne besede

druga svetovna vojna, Litija, Gabrovka, narodnoosvobodilna vojna, okupacija, meja, partizani, Italija, Nemčija

ABSTRACT

The article presents the main results of the master's thesis created under the mentorship of dr. Bojan Balkovec. In the first part of the assignment, I wrote about occupation border in the Litija area, while in the second I focused on the occupation in the Gabrovka area. I wanted to research what happened in this area when the Slovenian territory was divided among four occupiers, what the attitude of the occupiers towards the civilian population was, and what consequences the occupation itself brought. The Litija area belonged to the German, and the Gabrovka area to the Italian occupier, so I presented the events under both occupation systems. In the final part, I wanted to present the physical remains and memories of the locals in the Gabrovka area, which represent the period of occupation in a different, more personal way.

Keywords

Second World War, Litija, Gabrovka, national liberation, occupation, border, partisans, Italy, Germany

UVOD

Članek zajema glavne ugotovitve magistrske naloge, ki je bila napisana pod mentorstvom izr. prof. dr. Bojana Balkovca. V nalogi, ki nosi isti naslov kot članek, sem se posvetila okupacijski meji na območju Litije.

V prvem delu so predstavljene splošne informacije o začetku vojne in okupaciji ter o dogajanju v Litiji in njeni okolici leta 1941 po nemški okupaciji. V drugem delu pa sem se posvetila pestremu dogajanju na območju Gabrovke. Slednja je namreč ležala v neposredni bližini okupacijske meje med Italijo in Nemčijo, zato je bila večkrat neposredno vpletena v vojno dogajanje. Ker je litijsko območje zasedel nemški, gabrovško pa italijanski okupator, sem tekom raziskovanja naredila tudi primerjavo med enim in drugim okupacijskim sistemom. V zadnjem delu pa sem se posvetila predvsem spominom o vojnem obdobju, ki so jih z mano delili sovaščani. Predvsem sem želela pridobiti informacije in zgodbe o vsakdanjem življenju v tistem času. Zanimalo me je, kakšni so bili odnosi okupatorja do domačinov, kakšne posledice je zanje imela okupacija, kako so morda sodelovali v samem narodnoosvobodilnem boju itd. Zanimale so me še morda neizrečene in nezapisane zgodbe, ki nam dajo popolnoma drug pogled na vojno.

Slovenci so bili v drugem letu vojne razdeljeni med štiri okupacijske sile, katerih načrti, kaj storiti s slovenskim narodom in ozemljem, so se razlikovali. Na eni strani je prišlo do družbenega in političnega razkola med Slovenci, ki se je večal tekom vojne, na drugi strani pa do še tesnejšega povezovanja slovenskega naroda, ki se je pokazalo v narodnoosvobodilni vojni. Kmalu se je začela na slovenskem ozemlju organizirati partizanska vojska, katere cilj je bil osvoboditi slovensko ozemlje in slovensko prebivalstvo. Vsi ti dogodki, ki so se zvrstili tekom druge svetovne vojne, še danes odzvanjajo med slovenskim prebivalstvom. Vsekakor gre za nekaj, česar ne moremo pozabiti ali postaviti na stran, o dogajanju pa nam še danes pričajo fizični ostanki, spomini in številčna obeležja, ki jih lahko najdemo na številnih mestih v Sloveniji.

ZAČETEK DRUGE SVETOVNE VOJNE

V 20. stoletju je evropski prostor pretresla vojna, ki je konkretno spremenila tako gospodarski in družbeni kot politični položaj ne le Evrope, ampak celotnega sveta. V vojno je bilo tekom let zajetih 61 držav in kar 96 odstotkov človeštva, boji pa so potekali v skupno 40 državah. Druga svetovna vojna je bistveno vplivala na kasnejši razvoj sveta, saj se je le-ta za naslednjih nekaj desetletij razdelil na dva ideološka, vojaška in gospodarska bloka.¹

Druga svetovna vojna je bila dolgo načrtovan projekt Adolfa Hitlerja in celotne Nemčije. Hitler je s svojimi pomočniki vojno podrobno načrtoval in se nanjo pripravljaj, saj je naposled do dneva in ure natančno napovedal, kdaj se bodo t. i. sovražnosti v Evropi pričele. Druga svetovna vojna se je uradno začela 1. septembra 1939, ko je Hitler izvedel napad na Poljsko, jo premagal in zasedel. Vojna je hitro eskalirala in pripeljala do tega, da je vojno stanje z neverjetno hitrostjo zajelo cel svet.²

Za nas je bolj bistveno dogajanje na Balkanu, kjer se je kot najmočnejša revizionistična sila kmalu pokazala Italija, ki je želela na tem območju zmanjšati geostrateški vpliv Francije in vzpostaviti svojo interesno sfero. To je želela predvsem s popolno podreditvijo Albanije ter posledično s pritiskom na Jugoslavijo in Grčijo. Leta 1934 so se zaradi teh nevarnosti Jugoslavija, Grčija, Romunija in Turčija povezale v še eno zavezništvo – Balkanski pakt, ki je bil oblikovan z namenom, da se ohrani geopolitični status quo.³

Še pred začetkom vojne je skušal Hitler balkanske države čim bolj povezati z Nemčijo. Z vzponom nacizma v Nemčiji je namreč Balkan počasi prehajal tudi v nemško interesno sfero, predvsem kot območje za izkoriščanje naravnih virov. V Jugoslaviji je v tistem času vladal režim, ki je bil precej naklonjen nacizmu, kar je pripeljalo do tega, da je Jugoslavija 25. marca 1941 pristopila k trojnemu paktu. Pristop k omenjenemu paktu je sprožil demonstracije, prišlo pa je tudi do vojaškega puča v Beogradu, ki

1 *Svetovna zgodovina, od začetkov do danes*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1981, 583.

2 Prav tam, 583–585.

3 Ajlec, Kornelija, Božo Repe. *Razkosana Slovenija: Okupacijske meje med drugo svetovno vojno*. Ljubljana: Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2021, 49.

ga je ob pomoči britanske obveščevalne službe izvedla skupina častnikov. Oblikovala se je nova vlada, ki je v javni sferi zagotavljala, da pakt ostane v veljavi, istočasno pa so v tajnosti potekala pogajanja z Veliko Britanijo.⁴ Ker je v Jugoslaviji zavladal strah pred Nemčijo, si država ni upala izvesti splošne mobilizacije. Hitler je jasno izkazal nestrinjanje z dejanji Jugoslavije in se posledično odločil, da jo skupaj z zaveznicami napade, kar je bilo realizirano 6. aprila 1941.⁵

GLAVNE ZNAČILNOSTI OKUPACIJE SLOVENIJE

Meje na Slovenskem v času druge svetovne vojne in načini določanje le-teh na terenu so se razlikovali. Sprva je do splošne določitve poteka meja prišlo na politični ravni. Kmalu zatem, ponekod pa tudi sočasno, sta sledila vojaška zasedba in provizorično markiranje meja. Med okupatorji je v tej fazi večkrat prišlo do prerivanj glede poteka krajših odsekov meje. Potem ko je minila najbolj akutna faza okupacije, je sledilo še natančnejše določanje meje, kjer so na nekaterih območjih sodelovale tudi razmejivne komisije. Na koncu so vojaki bolj ali manj intenzivno čistili mejna področja in jih fizično zavarovali. Pri tem so bili dosledni predvsem Nemci.⁶

21. in 22. aprila 1941 je na Dunaju potekal sestanek med nemškim in italijanskim zunanjim ministrom, ki sta obravnavala zgolj italijanske želje oz. pripombe k Hitlerjevi določitvi o zasedbi jugoslovanskih območij. Po Hitlerjevem sklepu je Nemčija v Sloveniji dobila vso slovensko Štajersko, severni del Dolenjske, Gorenjsko, Mežiško dolino, dravograjsko območje in severozahodni del Prekmurja, torej skupno 10.118,52 km². Italija je pridobila večino Notranjske (zahodni del ji je pripadal že od leta 1918), večino Dolenjske ter Ljubljano, skupno 4.550,66 km². Madžarska je pridobila večino Prekmurja, skupaj 99,54 km². V grobem je bilo slovensko ozemlje

---

4 Repe, Božo. *S puško in knjigo. Narodnoosvobodilni boj slovenskega naroda 1941–1945*. Cankarjeva založba, 2015, 9–10.

5 Prav tam, 10.

6 Ajlec, Kornelija, Božo Repe. *Razkosana Slovenija*, 67.

razkosano med tri okupatorje, nekaj vasi na jugovzhodu pa je dobila tudi Neodvisna država Hrvatska (NDH).⁷

Okupacijska politika Nemčije

Okupatorji so si prizadevali za uničenje slovenskega naroda kot etnične enote. Ni šlo za fizično uničenje, tako kot je nacizem počel z Judi ali Romi, ampak je šlo za to, da bi bili Slovenci kot narod izbrisani z obličja zemlje. Nekateri so slovenskemu narodu pripisovali hiter konec glede na dogajanja in dogodke spomladi leta 1941. Nemški okupator je želel najhitreje opraviti s slovenskim narodom. Hitler je šefoma civilne uprave predal nalogo, da slovensko ozemlje, ki jima je bilo zaupano, ponemčita. Vsem je dobro poznana njegova izjava: »*Machen Sie mir dieses Land weider deutsch!*« V prevodu pomeni: »*Npravite mi to deželo zopet nemško!*«⁸

Nacisti so izdelali program, ki bi pomagal pri uničenju slovenskega naroda kot etnične enote, sestavljen pa je bil iz treh komponent. Prvi korak je bil množični izgon Slovencev, drugi množično naseljevanje Nemcev, zadnji pa hitro in popolno ponemčenje prebivalstva, ki bi še ostalo na domačem ozemlju. Za uresničitev programa je bil predviden zelo kratek rok, kar nam priča o tem, da je Hitler želel čim hitreje končati z vojno. Prepričan je bil namreč, da bo vojna hitro končana, da ne bo prišlo do kakršnega koli upiranja in da bo Sovjetska zveza poražena že v letu 1941.⁹ Ukrepi germanizacije, ki so si sledili, so bili: odstranjevanje slovenskih napisov, uničenje slovenskega tiska, odpravljanje slovenskih društev, organizacij, zvez, skladov, zaplembe slovenskega premoženja, ponemčevanje krstnih in krajevnih imen, nemški način pisanja priimkov, uvedba popolnoma nemških vrtcev in šol, ustanavljanje nemških raznarodovalnih društev, vojaške obveznosti itd. Organizirali so tečaje, na katerih bi se slovenski prebivalci čimprej in pravilno naučili govoriti nemško, saj so na Spodnjem Štajerskem

---

7 Ferenc, Tone. *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno 1. Razkosanje in aneksionizem*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2006, 72.

8 Prav tam, 74.

9 Ferenc, *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno*, 75.

že poleti leta 1941 razglasili, da se bo v roku od 4 do 5 let na tem območju govorilo le še nemško.¹⁰

Okupacijska politika Italije

Italijanska okupacijska cona, poimenovana *Provincia di Lubiana*, je postala ena od italijanskih provinc, ki ji je pripadal poseben status. Italijani so kljub vključitvi v italijansko cesarstvo obdržali rapalsko mejo, torej policijsko, davčno in carinsko mejo, katero je bilo mogoče prehajati le s potnim listom. S tem je obveljal drugačen sistem, kot je veljal za druge dele Italije in Primorsko. V Ljubljanski pokrajini namreč niso izvajali mobilizacije, kot so to počeli na Primorskem in v drugih delih Italije. Želeli so se pokazati kot strpnější in prijaznejši od Nemcev, zato so obljubljali, da bodo upoštevali etnične značilnosti prebivalstva in jim dali svojo avtonomijo. Italijanski okupator je bil torej v odnosu do Slovencev bistveno milejši kot nemški. Upošteval je slovenske kulturne in prosvetne ustanove (univerzo, šolstvo, gledališče, nepolitično kazensko sodstvo in nižjo upravo) ter si na ta način želel pridobiti naklonjenost slovenskega prebivalstva, predvsem izobraženega dela.¹¹ Tako kot Nemci so želeli tudi Italijani izvesti italijanizacijo, vendar bi bila le-ta dosežena v daljšem časovnem okvirju kot ponemčevanje in seveda na milejši način. To so želeli doseči z dvojezičnostjo v upravi, širjenjem italijanščine pri šolskem pouku, uvajanjem fašističnih pomožnih organizacij (centrov pomoči, ki so bili kasneje spremenjeni v centre fašistične stranke, odsekov za kmečke gospodinje, delavke in gospodinjske pomočnice, Ljubljansko univerzitetno organizacijo, italijanski korporativistični sistem itd.). Fašizaciji in italijanizaciji je podvrigel predvsem šolsko mladino, za kar je bila uvedena organizacija *Giuventú Italiana del Littoro Lubianese* (*Ljubljanska liktorska mladina – GILL*).¹²

---

¹⁰ Prav tam, 75–76.

¹¹ Prav tam, 76.

¹² Ferenc, *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno*, 76.

Okupatorjevo izkoriščanje človeških sil in naravnih virov

Poleg samega razkosanja, raznarodovanja in aneksionizma je okupacija povzročila tudi druge spremembe v takratni slovenski družbi. Okupatorji so si prizadevali za razvoj vojnega gospodarstva. Na priključnih ozemljih so pridobivali gmotne surovine, ki so jih potrebovali za svoje države. Seveda pa niso imeli vsi okupatorji enakih možnosti niti enakih potreb po pridobivanju teh sredstev. Gospodarsko najbolj razvita slovenska ozemlja so pripadla nemškemu okupatorju, ki pa so bila tudi poljedelsko in vinogradniško najbolj rodovitna. Industrija na Gorenjskem in v Mežiški dolini je bila tolikšna, kot industrija avstrijske Koroške, spodnještajerska pa je predstavljala eno tretjino vse štajerske industrije. To je bilo bistvenega pomena za vojne potrebe okupatorja, zato so nacisti precejšnje število tovarn razglasili za oborožitvene obrate. Bistvenega pomena so bili tudi slovenski premogovniki, ki so bili v veliki večini na nemškem zasedbenem območju. Kakor je razloženo v nadaljevanju, je Italija ostala brez Zasavja in s tem brez trboveljskih revirjev. V tolažbo jim je bilo le gozdno bogastvo Notranjske in Dolenjske, kjer je delovalo kar nekaj lesnopredelovalnih obratov in nekaj manjših premogovnikov. Gospodarjenje na tem območju pa ni dolgo trajalo, saj ga je kmalu ohromilo partizansko gibanje.¹³

Narodno osvobodilno gibanje in ustanovitev OF

Komunistična partija Slovenije (KPS) se je po okupaciji začela pripravljati na nove razmere, ki so bile seveda pogojene s samo okupacijo. Ohranila je povezave, ki so bile oblikovane pred vojno, in tako posledično dala pobudo za ustanovitev Protiimperialistične fronte (PIF) dne 26. aprila 1941 (po prvotnih podatkih 27. aprila). V Ljubljani so se sestali predstavniki KPS (Boris Kidrič, Aleš Bebler, Boris Zihel), predstavniki krščanskosocialističnega sindikata Jugoslovanske strokovne zveze (Tone Fajfar), predstavnik levega krila telovadnega društva Sokol (Josip Rus) in predstavniki kulturnih delavcev (Josip Vidmar, Ferdo Kozak, Fran Šturm). Večino politično organizacijskega dela so opravljali komunisti v svojem imenu in političnemu delu dajali povsem prepoznavno obeležje. Javno je bilo to najbolj

---

¹³ Prav tam, 77.

opaziti v njihovem propagandnem tisku, torej na plakatih in v časopisu *Slovenski poročevalec*. Gre za nekdanje partijsko glasilo, ki je bilo leta 1941 obnovljeno kot glasilo Protiimperialistične fronte, nato pa je postalo glasilo Osvobodilne fronte.¹⁴ Izraz »osvobodilna fronta«, ki je bil najprej pisan z malo začetnico, se je pojavil na letaku Centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije (CK KPJ) po ustanovnem sestanku, izraz »protiimperialistična fronta« pa se je pojavil v geslih našega narodnoosvobodilnega boja 22. junija 1941. Osvobodilna fronta, pisana z veliko začetnico, pa se je kot ime organizacije prvič pojavila v članku Borisa Kidriča, objavljenem v *Slovenskem poročevalcu* 11. julija 1941.¹⁵

Osvobodilna fronta je sčasoma ustvarila trdno organizacijo po celotnem slovenskem nacionalnem ozemlju. Zajemala je ilegalne delavnice in tiskarne, ki so izdelovale ponarejene dokumente in živilske nakaznice, tiskale pa so tudi partizanski denar. Pod njenim okriljem so delovale bolnišnice, dobro organizirana kurirska mreža, ki je pokrivala celotno slovensko nacionalno ozemlje, ilegalne humanitarne organizacije, obveščevalna sredstva (časopisi, radio ...) in še številne druge. Kot edina odporniška organizacija v Evropi je ustanovila tudi lastni znanstveni inštitut, v katerem so znanstveniki izdelovali načrte za povojno ureditev, pripravljali elaborate za reševanje mejnega vprašanja in se nasploh ukvarjali še z drugimi eksistenčnimi vprašanji slovenskega naroda.¹⁶ Bila je ena prvih jugoslovanskih političnih organizacij, ki se je po okupaciji 1941 lotila upora in obnove Jugoslavije. Postala je pomemben člen jugoslovanskega odporniškega gibanja, do spomladi leta 1943 pa je navezala tudi stike z zahodnimi zavezniki. Slovenskemu narodu je OF vlivala samozavest in »iz naroda hlapcev« naredila »narod junakov«.¹⁷

CK KPS je 22. junija 1941 formiral Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet. Poveljstvo so sestavljali komandant Franc Leskošek, komisar Boris

---

¹⁴ Deželak Barič, Vida. *Komunistična partija Slovenije in revolucionarno gibanje 1941–1943*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2007, 41.

¹⁵ Repe, *S puško in knjigo*, 58–59.

¹⁶ Prav tam, 69.

¹⁷ Prav tam, 70.

Kidrič (ki ga je kmalu zamenjal Miha Marinko) in namestnik komandanta dr. Aleš Bebler. Kmalu se je članstvo poveljstva povečalo in novi člani so postali Stane Žagar, Oskar Kovačič, Dušan Podgornik in Marjan Breclj. Od tedaj dalje je glavno poveljstvo delovalo kot operativno-komandno vodstvo oboroženih sil osvobodilnega gibanja v okviru Izvršnega odbora Osvobodilne fronte.¹⁸

Po formiranju glavnega poveljstva se je samo uporniško gibanje močno razširilo, kar pa je bilo še posebej razvidno v vse pogostejših protinemških in protiitalijanskih napisih in pozivih k uporabi ter nastopu proti okupatorjevi vojski.¹⁹ V slovenskih gozdovih so se začele zbirati prve oborožene skupine, sestavljene iz partijcev – ilegalcev. Predvsem je bil odhod očiten in številčen iz delavskih in industrijskih centrov večjih mest na Gorenjskem, Štajerskem ter iz Ljubljane. V ilegalo pa so odhajali tudi Dolenjci in Belokranjci. Ti ilegalci so že proti koncu junija in v začetku julija formirali prve oborožene skupine, ki so postale jedro kasnejših partizanskih enot. Do polovice julija leta 1941 so se le-te razširile po skoraj vseh slovenskih pokrajinah.²⁰

OKUPACIJSKA MEJA NA OBMOČJU LITIJE

Litijsko območje je bilo razdeljeno med nemško in italijansko okupacijsko ozemlje, ki je bilo ločeno z razmejitveno črto. Le-ta je bila določena 12. aprila 1941 s Hitlerjevimi navodili o razkosanju Jugoslavije. Ker sta imela tako nemški kot italijanski okupator strateške interese, je bila ta črta še nekajkrat popravljena.

Tekla je od Žirov, južno od Črnega vrha, severno od Polhovega Gradca, skozi Šentvid in Ježico, od koder je nadaljevala pot po desnem bregu reke Save skoraj do sotočja s Kamniško Bistrico in Ljubljanico. Ko je slednjo prečkala, se je povzpela na vrhove južno od Besnice, Trebeljevega, Obolnega, Osredka nad Stično, Debeč, Javorja, Višnjega Grma, Razbor, Južnega vrha, Nove gore, skozi

---

18 Prav tam.

19 Repe, *S puško in knjigo*, 70.

20 Avbelj, Viktor. »Nastanek in razvoj prvih partizanskih čet v Sloveniji.« *Dolenjski list*, 11. september 1952, št. 3.

Vodice pri Gabrovki, kjer je zapustila obravnavano območje. Dalje je tekla skozi Krmelj, vzhodno od Tržišča, zahodno od Bučke, skozi Krakovski gozd, severno od Kostanjevice na Krki in Sv. Križa (Podbočje) na rob Gorjancev pri Gadovi Peči.²¹

Med reko Savo in nemško-italijansko mejo je potekal pas, širok približno 12 kilometrov. Nemci so ta pas imeli za varovalni pas južne meje Rajha, zato so na tem območju organizirali obveščevalno in carinsko službo, postavili orožniške postaje in vojaške postojanke ter samo črto močno utrdili.²²

Nekaj dni po zasedbi je nemški okupator uvedel vojaško upravo, ki je delovala do 30. aprila 1941, ko se je na Gorenjskem uvedla civilna uprava.²³ Na nemškem delu je bil cilj uvedba upravno-teritorialne organiziranosti, ki bi bila enaka tisti v avstrijskih pokrajinah. Tako so bili odpravljene okrajji, uvedena so bila okrožja ter razpuščeni dotedanji jugoslovanski občinski odbori. V letu 1941 so bile izvedene večje združitve in razmejitev občin. Na slovenskem Štajerskem jih je bilo 184, na Gorenjskem pa 70.²⁴

Italijanski okupator je z dekretom, objavljenim 3. maja 1941, zasedel in priključil k Italiji v celoti oz. deloma 103 občine, ki so prej spadale pod Dravsko banovino. Le-te je oblikoval v ljubljansko mestno občino in pet okrajev (Ljubljana, Logatec, Novo mesto, Kočevje in Črnomelj) s 94 občini. Pokrajina je bila razdeljena na več okrajev in občin, ustanovljenih pa je bilo precej novih uradov z italijanskimi funkcionarji, v občinah pa so bili še naprej slovenski župani.²⁵

Glavnina litijskega območja je pripadla nemškemu okupatorju, ki je to območje podredil dvema različnima šefoma uprav. Večji del s približno 10.000 prebivalci je bil podrejen Frantzu Kutscheri, ki je z Bleda upravljal

---

21 Rozman, Jože. »Partizanski koridor na litijskem območju med drugo svetovno vojno.« *Kronika*, 59/3 (2011), 683–698.

22 Rozman, Jože. »Partizanski koridor na litijskem območju«, 683–698.

23 Prav tam.

24 Grafenauer, Božo. *Lokalna samouprava na Slovenskem*. Maribor: Pravna fakulteta, 2000, 224.

25 Ferenc, *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno*, 263.

Gorenjsko, manjši del, kamor sta spadala Dole pri Litiji in Polšnik, pa je pripadel Sigfriedu Überreitherju, ki je iz Maribora vodil Spodnjo Štajersko.²⁶

Italijanskemu okupatorju je pripadel južni del občine in Mussolini je z več poskusi želel regulirati mejo, vendar ga je Hitlerjeva razdelitev ozemlja na koncu prikrajšala za industrijski del občine. Italija je tako dobila pretežno kmečko ozemlje na meji med Posavskim hribovjem in Dolenjsko, natančneje v okolici Gabrovke. Razdelitev kot taka je obstajala tudi po kapitulaciji Italije, ko je Ljubljanska pokrajina postala del novoustanovljene Salojske republike.²⁷

Italijani so bili po razdelitvi nezadovoljni in so si v kasnejših mesecih še vedno prizadevali, da bi pridobili bolj razvite dele Slovenije. V njihovi interesni sferi so bili predvsem zasavski revirji in razvita industrija na tem območju. V aprilu se je še vedno pojavljala možnost, da bi Zasavje le dobili Italijani, Nemci so se celo umaknili iz Litije, ki pa je Italijani niso nikoli dosegli. Tako je do konca vojne Litija ostala pod nemškim okupatorjem.²⁸

Obvladovanje zasedenega prostora je bilo izjemno strateškega pomena, na kar je nakazovala precejšnja gostota razporeditve postojank, ki so jih Nemci vzpostavili po skoraj vseh večjih krajih. Na litijskem območju je bilo teh teritorialnih postojank 27, in sicer: Beričevo, Bogenšperk, Dol pri Ljubljani, Dolsko, Domžale, Ihan, Izlake, Javorje, Jevnica (Senožeti), Kresnice, Laze, Litija, Moravče, Osredok nad Stično, Pečar (Babna gora), Podgrad, Pogonik (Zgornji Log), Polica, Ponoviče, Prežganje, Sava (Mošenik in Renke), Stična, Šentvid pri Stični, Šmartno pri Litiji, Vače, Velika Preska in Velika Goba. Največja pa je delovala v Litiji.²⁹

Vse postojanke so bile utrjene na podoben način. Obdane so bile z bunkerji, ki so bili narejeni iz slojev desk, med deske pa je bilo nasuto kameenje. Strehe so bile iz lesenih tramov in desk, okna pa so bila zavarovana z

26 Tominšek Čehulič, Tadeja. »Litija med drugo svetovno vojno: posledice za ljudi.« *Kronika* 59/3, 699–714.

27 Prav tam, 700.

28 Župančič, Jože. *Zasavje v plamenih narodnoosvobodilne borbe. 1. del, leto 1941*. Litija: Zveza borcev, 1952, 49–51.

29 Rozman, Jože. »Partizanski koridor na litijskem območju«, 683–698.

zaboji peska in mrežami. Kvadrasta oblika bunkerjev je merila po dolžini 6–8 metrov, v višino pa 2–3 metre, vsak je imel dva mitraljeza in stalno stražo.³⁰

V knjigi *Zasavje v plamenih narodnoosvobodilne borbe* avtor Jože Župančič opisuje dogodke, ki so se zvrstili spomladi leta 1941 in se nadaljevali čez celotno leto ob okupaciji litijskega ozemlja. Začetek sega v 25. marec 1941, ko je Jugoslovanska vlada podpisala pakt. Manifestacije proti vladi in paktu so se iz Beograda kmalu razširile po celotni Jugoslaviji, 27. marca 1941 pa so dosegle tudi Litijo. 30. marca so v litijsko občino prišli prvi pozivi za orožne vaje, ki so dejansko bili pretveza za prikrito mobilizacijo. S 1. aprilom 1941 so v Litijo začeli prihajati prvi mobiliziranci. Trg v Litiji je bil v tistem času določen za zborna mesto nekaterih vojaških enot bivše jugoslovanske vojske. Mobiliziranci so bili takrat nastanjeni v takratnem Sokolskem domu (prikazan na sliki 1), v osnovni šoli in drugje.³¹

Slika 1: Sokolski dom v Litiji

Nasilje nemškega okupatorja se je kazalo v Litiji na različne načine. Vdirali so v stanovanja, izvedli številne aretacije civilistov in prisilno izseljevali prebivalce. Nastopili pa so tudi s fizičnim nasiljem, posledice katerega

³⁰ Prav tam.

³¹ Župančič, Jože. *Zasavje v plamenih narodnoosvobodilne borbe*, 49–51.

so bile tudi smrtne žrtve. Pristopi in nasilje so bili neutemeljeni in le način ustrahovanja in vzpostavljanja nove avtoritete na območju.

Tako kot v drugih krajih so tudi v Litiji maja 1941 začele delovati rasne komisije. Litijani so morali pred rasno komisijo, ki je delovala v osnovni šoli. Glavna naloga te komisije je bila, da ugotovi, koliko imajo prebivalci v sebi oz. na sebi nemškega značaja ali drugih fizičnih značilnosti. Kot je znano, je Hitler uveljavil načelo čiste nemške rase.³²

Aretacijam in nasilju pa je sledilo tudi izseljevanje, za katerega je začel v začetku julija delovati poseben nemški aparat. 1. julija so začeli voziti v taborišče Šentvid prve družine, ki so bile določene za izselitev. Po družine so v posamezne kraje prihajali nemški kamioni že v zgodnjih jutranjih urah. Vsaka družina je lahko s seboj vzela le nekaj osnovne prtljage, na vsakega odraslega so lahko imeli po 25 nemških mark, na otroka pa 10 mark. Ko so družine prispele v taborišče, so jih strogo pregledali, Nemci pa so ob pregledovanju zaplenili vse, kar se jim je zdelo vredno.³³

OKUPACIJSKA MEJA NA OBMOČJU GABROVKE

Podatke, ki pripovedujejo o stanju med okupacijo v Gabrovki in okolici, sem črpala iz knjige *Litijski zbornik NOB*, ki je prva knjiga litijske partizanske kronike. V njej so zbrani spominski zapisi partizanov in aktivistov z litijskega območja, ki nam pričajo o najpomembnejših dogodkih osvobodilnega boja Litije in njene okolice.

V stari Jugoslaviji je bila svetokriška (gabrovška) občina med najbolj zaostalimi v Sloveniji. Prebivalstvo se je ukvarjalo predvsem s kmetijstvom, obrt je bila zelo slabo razvita, industrije pa tu ni bilo.³⁴

6. aprila 1941 je kapitulirala jugoslovanska kraljeva vojska. Nekaj dni po tem so se začeli vojaki razpadajoče vojske izmučeni in sestradani vračati z

---

32 Župančič, Jože. *Zasavje v plamenih narodnoosvobodilne borbe*, 49–51.

33 Župančič, Jože. *Zasavje v plamenih narodnoosvobodilne borbe*, 67.

34 Litijski zbornik NOB. Ljubljana: Skupščina občine Litija, 1969, 304.

raznih smeri. Takoj za njimi je sledil prihod nemških oddelkov, ki so zasedli naše kraje. Nemci so okupirali tudi nekdanjo svetokriško občino (samostojna občina do leta 1955, ko je bila priključena k občini Litija) in druge vasi, ki so kasneje pripadle v litijsko občinsko območje. Na cesti na Čatežu so Nemci najprej postavili obmejni prehod z zasilno zapornico, zatem pa so razporedili svoje postojanke po večjih vaseh v okolici. V turnski graščini so se namestili graničarji, postojanke pa so bile postavljene še v Moravčah, Gabrovki, Tihaboju in na Dolah.³⁵

Na spodnjem zemljevidu (slika 2) je z rdečo zarisana meja, ki je potekala južno od Litije, in sicer čez Javorski Pil, kjer je stal tudi mejni prehod in je na zemljevidu označen s črnim križcem. Glede na ostanke, ki jih je mogoče videti še danes, sem na zemljevid z rdečima križcema označila tudi lokacijo, kjer še leži žica, ki je ostala od vojnega obdobja, in lokacijo, kjer naj bi ob meji stal bunker. Ostanke le-tega sicer ni, je pa lokacija začrtana glede na pričevanja domačinov.

Slika 2: Meja med okupatorjema na Javorskem Pilu

35 Prav tam, 305–306.

Nemški okupator je takoj začel z organizacijo svoje oblasti in popisovanjem prebivalstva. Popisa pa jim na gabrovškem območju ni uspelo dokončati, saj so dobili navodila, da se umaknejo. Po 10. juniju 1941 je območje zasedel italijanski okupator, ki si je začasne postojanke postavil v Gabrovki, na Brezovem in v Moravčah. Nemci so ob umiku na sever postavili več mejnih prehodov.³⁶

Na Javorskem Pilu in na križišču pri Čepljah so uredili obmejne prehode z zapornicami, ki jih je nadzorovala stalna straža. Nekje v sredini leta 1941 so Nemci ob novo določeni meji začeli sekati in čistiti 50 metrov širok pas gozda. Meja je bila urejena tako, da so vasi Ježev hrib, Nova Gora, Hohovica, Vodice in Brezovo spadale pod italijansko okupacijsko območje. Širok pas, ki so ga posekali, je služil temu, da bi lažje nadzorovali mejo in seveda morebitne ilegalne prehode čez njo.³⁷ Kmalu so prišli do spoznanja, da zgolj širok očiščen pas ne bo zadostoval, zato so začeli postavljati vzdolž meje žične ovire – ostanke žice lahko v gozdovih na tem območju najdemo še danes.

V šolski kroniki Osnovne šole Sveti Križ iz leta 1941 lahko beremo o dogajanju ob prihodu okupatorskih oblasti na slovensko območje. Zapisano je, da so v vseh krajih, ki so jih zasedli, gorele vasi, polnile so se mučilnice in ječe in padali so talci. Nemški okupator je ob prihodu požgal tudi celotne Javorje, kar potrjuje nasilje in strogo politiko nemškega okupatorja.³⁸ Kot drugje je sledilo izseljevanje na nemško območje ali v taborišča. A še preden bi Nemci uspeli realizirati ta načrt, je kar nekaj družin uspešno prebežalo iz nemškega na italijansko območje.

Italijanska okupacijska vojska južnega dela mejnega območja ni zasegla v pravem pomenu besede, kar je vzpostavilo idealne pogoje za razvoj odporniškega gibanja. Predvojni komunisti so to dodobra izkoristili in začeli zbirati odvrženo orožje in opremo, ki sta ostala na naših tleh po umiku kapitulirane jugoslovanske vojske. Istočasno z zbiranjem opreme

---

36 Litijski zbornik NOB. Ljubljana: Skupščina občine Litija, 1969, 306.

37 Prav tam, 307.

38 SI ZAL LIT/0019, šk. 1, »Osnovna šola Lojze Hostnik-Jovo Gabrovka.«

pa so lahko organizirali prve sabotažne operacije in manjše upore. S temi upori in sabotažami so okupatorja opozarjali, da ni absolutni gospodar na gabrovškem območju. V več vaseh so bile t. i. javke, kjer so se srečevali organizatorji partizanskega odpora. Med temi organizatorji so bili tudi kasnejši vidni politiki in oblastniki, kot so Sergej Kraigher, Alojz Hohnkraut, Miha Marinko, Ciril Gornik idr.³⁹

Umik Italijanov

5. maja 1942 se je italijanski okupator umaknil iz gabrovške in moravske postojanke, posledica pa je bila svobodno ozemlje, kjer so italijanski vojaki le občasno patroljirali. Na osvobojeno ozemlje sta 18. maja prišla odbor OF in glavni štab slovenskih partizanskih čet. Zatem so partizani zelo kmalu organizirali t. i. ljudsko oblast z rajonskimi narodnoosvobodilnimi odbori in začeli s čiščenjem terena in mobilizacijo.⁴⁰

V tem času je prišlo tudi do nastanka protirevolucionarnega tabora. Proti koncu julija leta 1942 so bili tudi partizani na območju Gabrovke obveščeni in opozorjeni, naj bo njihov partizanski vod pozoren in previden, da ne bi prišlo do kakšnega presenečenja. Novo skupino so partizani po ruskem vzoru poimenovali »*bela garda*«. ⁴¹ Boljševiki v Rusiji so namreč od vsega začetka označevali svoje vojaške nasprotnike kot »bele« ali »belogardiste« po vzoru kontrarevolucionarne vojske v francoski revoluciji (bela barva je bila barva Burbonov).⁴²

V večjih vaseh so začeli kmalu ustanavljati tudi odbore vaške zaščite ali vaške straže. Domačini so se v velikem številu prijavljali na vaške straže tudi z razlogom, da se »skrijejo« in jim ne bi bilo treba v partizane. Število pripadnikov vaških straž je zato naraslo, posedovale pa so tudi veliko orožja, ki dejansko ni bilo izkoriščeno, medtem ko ga je partizanskim četam primanjkovalo. Poveljstvo partizanskega voda se je tako odločilo, da bi bilo

---

39 Grebenc, Alojzij. *To smo mi!* Ljubljana: Salve, 2021, 397.

40 SI ZAL LIT/0019, »Osnovna šola Lojze Hostnik - Jovo Gabrovka«.

41 Prav tam.

42 Pipes, Richard. *Kratka zgodovina ruske revolucije*. Ljubljana: Študentska založba, 2011, 278.

smiselno člane vaških odborov in vaških straž vključiti v partizanske vrste. S tem pa je partizansko vodstvo prevzelo tudi obveščevalno službo in varnost na tem področju.⁴³

Ko se je evropski prostor leta 1943 pripravljala na kapitulacijo Italije, so se zaostri tudi odnosi med okupatorjema. Nemcem je bila zaradi razvijanja odporiškega gibanja trn v peti Ljubljana, zato so si prizadevali za čimprejšnjo zasedbo tega območja. Italijani so bili najprej prisiljeni v umik, nato pa so 8. septembra 1943 razglasili brezpogojno vdajo.⁴⁴

Nemška ofenziva

Ker so se Nemci že dlje časa pripravljali in zbirali svoje enote za ofenzivo, je med njimi prevladalo prepričanje, da bodo po kapitulaciji Italije z lahkoto razbili slovenske brigade in jih onеспособili za večje akcije. Niti gabrovško območje ni bilo izvzeto iz velike nemške ofenzive. Nemška vojska je s savske strani na območje prodrla v večjih kolonah po dveh poteh. Nemški oddelki so odšli iz Radeč čez Dole in proti Gabrovki ter iz Litije čez Javorski Pil proti Moravčam. Boji med nemškimi in partizanskimi enotami so se na območju začeli 20. oktobra 1943 in trajali vse do 1. novembra. To so bili najhujši boji, kar jih je bila Cankarjeva brigada na gabrovškem območju. Med Šmartnim pri Litiji in Gabrovko sta bila štab XV. divizije in Cankarjeva brigada brez enega bataljona, med Gabrovko in Krmeljem je bila XII. brigada brez dveh bataljonov, pri Jablani pa 2. topniški divizion XV. divizije in 4. bataljon Gubčeve brigade. Enote so se skladno z navodili višjih štabov sicer umikale pred prodirajočimi sovražnikovimi četami, a se hkrati tudi konstantno upirale. Takšni boji so bili v okolici Trebelnega, pri Globodolu in na Čatežu, kjer je 28. oktobra Cankarjevo brigado presenetila nemška tankovska kolona, ki je prodirala iz Trebnjega.⁴⁵

---

43 Litijski zbornik NOB. Ljubljana: Skupščina občine Litija, 1969, 329.

44 Ferenc, Tone. *Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943*. Maribor: Obzorja, 1967. 66–74.

45 Klanjšček, Zdravko. *Narodnoosvobodilna vojna na slovenskem 1941–1945*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1978, 599.

Nemški okupator je s pomočjo domačih izdajalcev, pripadnikov Legije smrti, prodiral po gabrovškem območju in deloval nasilno in surovo. Okupatorjeva vojska je uničevala vse, kar ji je prišlo naproti, saj je imela cilj, da onesposobi območje, saj bi s tem preprečila zadrževanje in sestajanje partizanskih čet. Cankarjeva brigada je utrpela nekaj izgub, morala je priznati premoč okupatorja in se začeti počasi umikati. Ob umiku so rušili ceste in poti, da bi na ta način vsaj malo zadržali prodiranje nemških čet. Požgali so tudi nekaj večjih poslopij, ki bi jih nemške enote potencialno lahko uporabile za svoje postojanke. V Gabrovki so bili požgani osnovna šola, žandarmerijska postaja in prosvetni dom. Tako so Nemci ostali brez vsakršne utrjene zgradbe, ki bi jo lahko zasedli z namenom, da v njej namestijo svoja poveljstva.⁴⁶

Nemci so se po ofenzivi utrdili ob meji, a na območje Gabrovke niso zahajali. Večjo nevarnost je partizanom v tem času predstavljala bela garda, ki je imela kar nekaj akcij, usmerjenim proti njim. Kot posledica teh akcij je leta 1944 je padlo več domačinov, ki so se bojevali na raznih koncih Slovenije. Med njimi so bili Drago Miklič, Alojz Hostnik - Jovo, Vili Rappel, Anton Jevševar, Stanko in Viktor Petje, Rudi Petje, brata Alfonz in Stanko Lenart idr. To je bila seveda boleča izguba ne le za svojce, ampak za celotno gabrovško območje.⁴⁷

Belogardistom se je kasneje v bojih pridružila tudi okupatorjeva vojska, kar je partizanskim četam povzročalo kar nekaj težav. Boji so potekali vse do 26. marca 1945, ko so se morale partizanske enote umakniti proti Dolenjski. Po teh bitkah so gabrovško območje zasedli belogardisti, a le do 7. maja 1945, ko so jih končno uspešno pregnale partizanske enote.⁴⁸

ŠE ŽIVEČI SPOMINI NA VOJNO DOGAJANJE

Domačini se še danes spominjajo dogajanja med drugo svetovno vojno, pa naj bo to iz lastnih izkušenj ali pa po pričevanju sorodnikov in znancev.

---

46 Litijski zbornik NOB. Ljubljana: Skupščina občine Litija, 1969, 334.

47 Prav tam.

48 Prav tam, 342.

Prav tako pa smo lahko še danes priča nekaterim fizičnim ostankom okupacije. V nadaljevanju bom izpostavila le nekaj izsekov pogovorov, ki nam pričajo o vsakdanjem življenju med vojno.

Ob kapitulaciji jugoslovanske vojske so mimo naše domačije po glavni cesti bežali vojaki kraljeve armade. Pot jih je nesla proti Dolenjski in naprej proti Hrvaški, na poti pa so, kot sem že omenila, odmetavali orožje. Ko mu je mama Štefka govorila o tem, je moj oče postal radoveden in začel okrog domačije »stikati« za možnim ostanki. To stikanje se je na koncu obrestovalo, saj je našel dva bajoneta in ostanek puške – zaklep, iz katerega je razvidno njegovo poreklo. Bajoneti so bili ohranjeni v celoti, manjkal je edino usnjen pas. Oboje še vedno hranimo doma, zato spodaj prilagam slike teh predmetov.

Slika 3: Napis na zaklepu jugoslovanske puške dokazuje, da je bila izdelana v Vojnotehničnem zavodu v Kragujevcu.

Stric mojega očeta, Janez, je maja leta 1942 star 16 let zapustil domačo vas in vstopil v Dolenjski partizanski odred. Drugi brat Slavko je delal v trboveljskem rudniku, ki je bil na nemški strani, in je moral zaradi groženj nemškega okupatorja vstopiti v Wehrmacht. Tretji brat Vinko pa se je že ob okupaciji zelo dobro razumel z italijanskimi vojaki. Kasneje je bil odpeljan v

italijansko taborišče, nato pa se je ob kapitulaciji Italije peš vrnil v domače kraje. Celotna družina je bila tako ali drugače vpletena v vojno dogajanje, a to na srečo ni poseglo v same družinske odnose. Ko je Janez nekega dne na domačiji opravljal neka dela, je opazil, da se po cesti pelje orožnik. Zavedal se je, da tudi 16-letne fante že mobilizirajo v okupatorjevo vojsko, in iz strahu pred tem zbežal. Ko je orožnik prišel do hiše, je mamo Alojzijo povprašal po sinu Janezu. Ta mu je z osornim tonom zabrusila: »Bil je, pa je šel.« Od takrat ga do konca vojne doma niso več videli, bil pa je član Šercerjeve brigade.⁴⁹ Domači niso imeli nobenih informacij o tem, kje se nahaja oz. kaj se je z njim zgodilo, predvidevali pa so, da je po vsej verjetnosti vstopil v partizane, saj je že od začetka okupacije izkazoval nasprotovanje okupatorju.

Najmlajši od bratov Vinko, ki je bil star 12 ali 13 let, pa je bil z italijanskimi vojaki v dobrih odnosih. Italijani so imeli v stari hiši kuhinjo in Vinko je kot otrok »skakal« okrog Italijanov v hiši in okrog italijanske postojanke, zato se je naučil zelo dobro govoriti italijansko. Ker so ga imeli italijanski vojaki radi, so mu dali tudi smučī, kar je bilo za tisti prostor in čas veliko razkošje, še posebej na vasi. Poleg tega pa se je pri italijanskih vojakih naučil voziti tudi kolo. Kasneje je bil odpeljan v italijansko taborišče. Vzrokov na žalost ne vemo. Se je pa po koncu vojne ob prihodu zaveznikov sam peš vrnil iz taborišča v domače kraje.

Mama Štefka je pripovedovala tudi o tem, kako je bilo, ko je domov na obisk prišel brat Slavko, ki je bil mobiliziranec v nemški vojski. Ko je bil na obisku, sta se srečala z Janezom, ki se je boril na nasprotni strani. Brata sta se dobila v eni od vaških gostiln sredi gozda. Ko sta sedela, je mimo prišla nemška patrolja. Janez, ki pri sebi kot partizan ni imel dokumentov, je najprej seveda želel pobegniti. Slavko, ki je bil desetar v nemški vojski, mu je rekel, naj ostane. Janez si je le snel titovko in se usedel nanjo, da prikrije svojo pripadnost partizanski vojski. Nemški vojaki so pristopili in povprašali o dokumentih. Slavko je svoje dokumente pokazal, sledilo pa je vprašanje, kdo je poleg njega. Slavko jim je odgovoril, da je to njegov brat, nakar so se z vojaki le pozdravili, zatem pa je vsak nadaljeval svojo pot po svoje.

---

⁴⁹ Guček, Milan. *Šercerjeva brigada*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1973, 514.

Zelo verjetno pa bi se zgodba končala precej drugače, če Slavko ne bi bil del Wermachta.

Družina Meserko, torej po očetovi strani, je bila doma iz Podpeči, ki je ob okupaciji padla pod nemško zasedbeno območje tik ob meji. Družina mojega starega očeta Rafaela se je uspela še pravočasno preseliti v Moravško Goro na italijansko stran, kjer so imeli zidnico. S seboj so vzeli najnujnejše potrebščine ter nekaj glav živine. Preostala živina je ostala na domačiji, kamor se je Rafael ilegalno vračal čez mejo, da bi jo hranil. Na meji so bile na ograji obešene bombe, ki so ob nihanju padale in eksplodirale. Če pa si bil izredno previden, je bilo možno bombe sneti z mreže, zatakni varovalo in jih uporabiti, če bi bilo potrebno. Rafael se je star približno 12 let pogosto vračal na domačijo v Podpeč. Seveda ga je bilo strah, da bi bombe eksplodirale. V tem primeru so namreč Nemci začeli streljati, kar je povzročilo še dodatno nevarnost. Skupaj z drugimi fanti iz vasi so Nemcem stalno pobirali bombe z žice, Nemci pa so jih optimistično nastavljali nazaj.⁵⁰

Na spodnji fotografiji lahko vidimo ostanke žice, ki jih je v naših gozdovih še vedno ogromno.

Slika 4: Ostanke bodeče žice na krajih, kjer je potekala meja med okupatorjema.

⁵⁰ Meserko, Lea. Pogovor z očetom Otonom Meserkom (Moravče: 2022).

Seveda ni šlo brez vprašanja o tem, kako so lahko oz. kakšni so bili pogoji za prečkanje okupacijske meje. O tem mi je pripovedovala sosed, ki je imela v času vojne 6 let.

Proti Litiji se je čez mejo, seveda ilegalno, na 17 km dolgo pot odpravila skupina deklet iz vasi, med katerimi sta bili tudi Marica, ki je bila takrat stara 6 ali 7 let, in moja stara mama Štefka, ki je imela 12 ali 13 let. Proti Litiji so se odpravile z nahrbtniki, v katerih so imele stvari, ki so jih v Litiji lahko zamenjale za živila in podobno. Štefka je v Litijo odnesla domače žganje, ki ga je tam zamenjala za nekaj soli in sladkorja. Šlo je za blagovno menjavo, s katero so lahko vsi prišli do nekih želenih sestavin in blaga. Na poti nazaj so jih ustavili partizani, ki so pregledali, kaj nosijo s seboj. Iz nahrbtnikov zložili reči in jih nekaj zadržali kar zase. Marici so stvari pustili, ker se kljub mladosti trudi nositi takšno breme. Eni od deklic, ki je bila v sorodu z Laudanom, pripadnikom domobranskih enot, pa so seveda prav zaradi tega vse pobrali. Vse so pustili tudi moji stari mami, saj je bil njen brat Janez v partizanih. Ta, kateri so zaplenili celotno vsebino nahrbtnika, se je na poti domov seveda pritoževala, da je ostala brez vsega, ena od deklet pa ji je v šali rekla: *»Ti je vsaj fajn, ker te nič ne boli hrbet, ker nosiš prazen ruzak.«*

Situacija in odnosi, v katerih se je znašlo slovensko prebivalstvo, so se seveda razlikovali od človeka do človeka, od hiše do hiše, od vasice do vasice in od mesta do mesta. Na našem območju je bilo več stika z italijanskimi vojaki ter partizanskimi in belogardističnimi četami kot pa z nemškim okupatorjem. Te zgodbe so dokaz, kakor sem pisala že v prvem delu članka, da je bil odnos Italijanov milejši in v prvi vrsti predvsem bolj človeški in je omogočal domačinom kar se da normalno življenje.

Pogovor s sosedo pa se je končal z naslednjimi besedami: *»Jah, tako je bilo, in da ne bi več tako bilo!«*⁵¹

---

⁵¹ Meserko, Lea. Pogovor s sosedo Marico Grčar (Moravče: 2022).

ZAKLJUČEK

Litija je s svojo okolico predstavljala strateško zelo pomembno območje, ki sta si ga na vse načine želela prilastiti tako nemški kot italijanski okupator. Litija je imela namreč precej močno razvito industrijo, samo Zasavje pa je bilo pomembno zaradi svojih revirjev. Nemškemu okupatorju je tako pripadlo industrijsko območje, italijanskemu pa kmečki predeli južno od Javorskega Pila proti Dolenjski. Pritisk okupatorja se je kazal na raznih področjih: uvajanje nemškega jezika, spreminjanje krajevnih imen v nemška, izseljevanje, rasne komisije itd. Predvsem je bil drugačen odnos nemškega okupatorja do civilnega prebivalstva, saj je bilo ogromno prebivalstva izseljenega. Italijani so vodili precej milejšo politiko do prebivalstva, kar se je na koncu pokazalo tudi v oblikovanju narodnoosvobodilnega boja. Po kapitulaciji Italije je na gabrovškem območju ostalo osvobojeno ozemlje, na katerega so okupatorjeve enote zahajale zelo poredko. Pestro dogajanje je sledilo vse do leta 1945, ko se je vojna končala s porazom sil osi. Vojna in organizacija okupatorjev sta na območju pustili poleg spominov tudi fizične ostanke, ki nam še danes pričajo o dogajanju med vojno in nas opominjajo na grozote, katerim so bili priča naši predniki, in na stvari, ki si jih nihče ne želi doživeti.

VIRI IN LITERATURA

Viri

Avbelj, Viktor. »Nastanek in razvoj prvih partizanskih čet v Sloveniji.« Dolenjski list, 11. september 1952, letnik 3/št. 3.

Meserko, Lea. Pogovor s sosedo Marico Grčar (Moravče: 2022).

Meserko, Lea. Pogovor očetom Otonom Meserko (Moravče: 2022).

Arhivski viri

SI ZAL LIT/0019, šk. 1, »Osnovna šola Lojze Hostnik – Jovo Gabrovka«.

Literatura

Ajlec, Kornelija, Božo Repe. *Razkosana Slovenija: Okupacijske meje med drugo svetovno vojno*. Ljubljana: Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2021.

Deželak Barič, Vida. *Komunistična partija Slovenije in revolucionarno gibanje 1941–1943*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2007.

Ferenc, Tone. *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno 1. Razkosanje in aneksionizem*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2006.

Ferenc, Tone. *Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943*. Maribor: Obzorja, 1967.

Godec, Ciril, Henrik Ribič, Mitja Ribičič. *Partizanski koridor*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1988.

Grafenauer, Božo. *Lokalna samouprava na Slovenskem*. Maribor: Pravna fakulteta, 2000.

Grebenc, Alojzij. *To smo mi!* Ljubljana: Salve, 2021.

Guček, Milan. *Šerčerjeva brigada*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1973.

Klanjšček, Zdravko. *Narodnoosvobodilna vojna na slovenskem 1941–1945*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1978.

Godec, Anton in Milica Strgar. *Litijski zbornik NOB*. Ljubljana: Skupščina občine Litija, 1969, 304.

Pipes, Richard. *Kratka zgodovina ruske revolucije*. Ljubljana: Študentska založba, 2011.

Repe, Božo. *S puško in knjigo. Narodnoosvobodilni boj slovenskega naroda 1941–1945*. Cankarjeva založba, 2015.

Rozman, Jože. »Partizanski koridor na litijskem območju med drugo svetovno vojno.« *Kronika*, 59/3 (2011).

Svetovna zgodovina, od začetkov do danes. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1981.

Tominšek Čehulič, Tadeja. »Litija med drugo svetovno vojno: posledice za ljudi.« *Kronika* 59/3.

Župančič, Jože. *Zasavje v plamenih narodnoosvobodilne borbe. 1. del, leto 1941*. Litija: Zveza borcev, 1952.

POVZETEK

Pri raziskovanju sem se želela predvsem posvetiti dogajanju med okupacijo na območju Gabrovke, saj gre za moj domači kraj. Ko sem včasih poslušala zgodbe, me je tema pritegnila, zato sem se tudi odločila za pisanje magistrskega dela s to tematiko. Tako v Litiji kot v Gabrovki je bila situacija med vojno zelo pestra, saj je šlo za dva različna okupacijska sistema na tako majhnem prostoru (Litijo in Gabrovko namreč loči 17 km). Večina prebivalstva na območju je lahko doživela tako italijanski kot nemški okupacijski sistem, ki sta si bila med seboj popolnoma različna. Vsak okupator je imel svoje cilje in načine doseganja le teh, kar se je tudi pokazalo tekom raziskovanja. Domačini so se znašli v težki situaciji, vsak je bil svoje bitke, življenje pa je kljub okupaciji teklo dalje. Cilj raziskovanja je bil predvsem prikazati zgodbe, ki so morda do takrat še bile neizrečene ali pa nezapisane. Osebne zgodbe dajejo celotnemu dogajanju med vojno še posebno globino in nam dogajanje predstavijo na povsem drugačen način. Tako zaradi spominov kot fizičnih ostankov teh dogodkov ne bo mogoče pozabiti in nas bodo vedno spominjali na stanje, za katerega upam, da ga ne bomo ponovno doživeli.

Kontakti avtorjev

---

dr. Alenka Fikfak, izredna profesorica

Fakulteta za arhitekturo, Univerza v Ljubljani
Zoisova 12, 1000 Ljubljana, Slovenija
alenka.fikfak@fa.uni-lj.si

---

dr. Janez P. Grom, asistent

Fakulteta za arhitekturo, Univerza v Ljubljani
Zoisova 12, 1000 Ljubljana, Slovenija
janez.grom@fa.uni-lj.si

Nejc Kavka, mag. prof. zgodovine in mag. prof. geografije

Dobrunjska cesta 54 b, 1261 Ljubljana - Dobrunje, Slovenija
kavka.nejc@gmail.com?

Sara Kobal, mag. prof. zgodovine

Šibeniška ulica 28, 5270 Ajdovščina, Slovenija
sarakobal1996@gmail.com

Lea Meserko, mag. prof. zgodovine

Moravče 104, 1274 Gabrovka, Slovenija
lmeserko@gmail.com

---

dr. Peter Mikša, docent

Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
peter.miksa@ff.uni-lj.si

---

dr. Božo Repe, redni profesor

Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
bozo.repe@ff.uni-lj.si

Žiga Smolič, mladi raziskovalec in asistent

Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva ulica 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
ziga.smolic@ff.uni-lj.si

Julija Šuligoj, mag. zgodovine, uni. dipl. francistka

Trnjava 40, 1225 Lukovica, Slovenija
julija.suligoj95@gmail.com

267

